

Orðini *selur* k. og *sel* h. í føroyskum staðarnøvnum

The words *selur* m. and *sel* n. i Faroese placenames

Fróðskaparrit 70 (2024): 63-67
©The Author(s) 2024 Open Access under Creative Commons by Attribution License. Use, distribution and reproduction are unrestricted. Authors and original publication must be credited.
www.froedskapur.fo/

Eivind Weyhe, *lektari emeritus* †

Abstract

In the article, the author discusses the primary word *sel-* in Faroese place names and shows that it may be interpreted in two different ways. Most often it refers to the animal term *selur* k. ‘seal’, but in for example the name *Selvík* it may refer to *sel* h. ‘summerpasture for cows’. The place name *Selheggjur* is discussed and interpreted as the ‘hill of the milking place’. It is determined that *sel* h. most likely has been used less than *ærgi* h. in older Faroese, even though both terms must have existed.

Úrtak

Í greinini viðger høvundurin navnliðið *sel-* í føroyskum staðarnøvnum og vísir á, at tey kunnu tolkast á tvinnanda hátt: Í nógv flestum førum sipar tað til dýraheitið *selur* k. ‘kópur/kobbi’, men eitt nú í navninum *Selvík* kann tað sipa til *sel* h. ‘summerbeiti til neyt’. Síðan verður navnið *Selheggjur* tikið við inn í viðgerðina og tolkað sum ‘heggjurin á mjólkingarplássinum’. Staðfest verður, at *sel* h. man hava verið nógv minni brúkt enn *ærgi* h. í eldri føroyskum, tó at bæði mugu hava verið til.

Keywords: Faroese, linguistics, place names, language history, word history.

Leitorð: Føroyskt, málvísindi, staðarnøvn, málsøga, orðsøga.

Inngangur: *selur* k. ella *sel* h.?

Í Føroyum eru fleiri staðarnøvn, sum eru samansett við *sel-* sum fyrra liði. Tað eru tveir móguleikar at tolka hetta navnlið: annaðhvørt sum kallkynsorðið *selur* ‘kópur/kobbi’, norr. *selr* k., ella sum hvørkikynsorðið *sel* ‘ærgi, summerbeiti’, norr. *sel* h. ‘sel, bu, seterbu’ (sum NO lýsir merkingina). Neyvan fær nakar ivi verið um, at hesi nøvn í nógv flestum førum sipa til havsúgdýrið, men í

onkrum føri stingur tann tankin seg upp, um tað ikki man sipa til ‘ærgi’. Vit skulu her hyggja nærri at hesum nøvnum.

selur k. í føroyskum

Heitið á dýrinum í nútíðarføroyskum máli er *kópur* ella *kobbi*, tað fyrra bara norðanfjørðs, tað seinra yvirhøvur sunnanfjørðs. Men tó at *selur* ikki er brúkt longur í nútíðarmáli, tykist orðið hava verið væl kent millum manna, kanska einamest úr skaldskapi. Tað kemur fyrri í kvæðum, t.d. Trøllunum á Hornalondum og í tí unga Kópakvæðinum eftir Kvívíks-Jógvan, og í ítróttarsanginum “Á leikvøllum funnust í forðum” sigur Mikkjal á Ryggi um forfedrarnar, at teir “leiktu sum selir á sundi” (helst velur hann orðið fyrri at fáa tað at stavríma). Í Hundabrævinum, sum Jón Helgason (1951: 111) tíðarfesti til miðskeiðis í 14. øld ella 1350-1400, las hann orðini “i Husauik æin til ...fangs”; prikkarnir standa fyrri tríggar bókstavir, sum hann ikki sá seg fòran fyrri at lesa, men eg eri toliliga vísur í, at har stendur *sel* ella *sæl*, altso “til selfangs” (t.e. til kobbaveiðu). Svabo sigur, at *kópur* “er nu et almindeligt Navn for Sælhunde Slægten, *Selur* er det ældre navn” (1959: 180). Í FO verður einki sagt um, at *selur* er gamalt mál. Í staðarnøvnum eru mong dømir um *kóp/kobba*, væl fleiri enn um *sel* (býtið millum *kóp* og *kobba* í staðarnøvnum er (sum í felagsheitinum), at *kópur* hoyrir heima norðanfjørðs og *kobbi* sunnanfjørðs, tó við einstøkum dómum um *kobba* norðanfjørðs, serliga í Norðuroyggjum).

Tað kann eingin ivi vera um, at tað er havsúgdýrið, vit hava í staðarnavninum *Selgjógv*, sum vit finna í sjóvarmálanum í seks støðum (Viðareiði, Hellunum, Sòldarfirði, Slættanesi, Trongisvági og Ørðavík), og *Selgjáir* (Sandvík), umframt í samansetingum sum *Selgjhamar* (< **Selgjá(ar)hamar*, sum er beint oman fyrri *Láturgjónna* í Dali), *Selgjálátur* (< **Selgjá(ar)látur*, Sandi) og *Selgjálíðin* (< **Selgjá(ar)líðin*, Slættanesi, oman fyrri *Selgjógv*). Eisini hava vit tvey *Selnes* (Svínoy og Porkeri) og eina *Selnesgjógv* (Porkeri, beint við Selnes), og *Selurð* (við sjógvin í Árnafirði) inniheldur óivað sama orðið (sbr. Matras 1933: 250). *Selabarmur* í Dali er beint við *Láturgjónna* og *Selgjhamar*, og *Sela-* skal tí uttan iva tolkast sum hvfsf. flt. av *selur*. Sama navnið, men í fleirtali, *Selabarmarnir*, hava vit í Sundalagnum norðan fyrri Svínáir, og tað skal móguliga tolkast á sama hátt, altso sum pláss, har *selur* hevur hildið til, eins og *Selatrað* syðri í Sundalagnum (sum nevnt niðanfyrri var hvfsf. flt. av hvørkikynsorðinum *sel* ikki *sela*, men *selja*).

Leingi varð hildið, at bygdarnavnið *Selatrað* var sett saman av hvørkikynsorðinum *sel* í hvfsf. flt. sum fyrra liði og *trøð* í seinra liði (soleiðis t.d. hjá Matras op.cit.), inntil tað eydnaðist Jóni Helgasyni (1951) at lesa Hundabrævið, har hann kundi vísa á, at tað stóð “a sælatrum”, sum helst má tolkast sum *á Sel-látrum*, t.e. ‘á kobbalátrum’. Áhugavert er tað kortini, at V. U. Hammershaimb brúkti skriftformin *Sællaater* í kirkjubókini fyrri Eysturoy ta tíð hann var próstur á Nesi 1866-1878, og at eftirmaður hansara Theodor Sørensen (próstur 1878-1884) helt fram við sama skriftformi, og at í Taxatiónsprotokollini

(1873), sum Hammershaimb hevði rættlisið og ráðgivið málsliga, er navnið skrivað á donskum *Selletræ* og á føroyskum *Sellátur*, so har hevur Hammershaimb gitt rætt langt áðrenn nakar visti, hvat stóð í Hundabrævinum. Báði fyri 1866 og eftir 1884 er vanliga skrivað *Selletræ*.¹

sel h. í staðarnøvnnum

Eitt staðarnavn hevur kortini verið hildið innihalda hvørkikynsorðið *sel*. Í navninum *Á Selheyggi*, sum er stutt uttan fyri tann gamla bøgardin í býlinginum í Vági (í Klaksvík ella í Bø, sum búsetingin hevur verið nevnd í gomlum døgum), helt Chr. Matras (op.cit.), at forliðið mátti sipa til, at “her har været en Sæter”, heldur enn at sipa til kobba, fyrst og fremst tí at staðið liggur langt frá sjónum og merkingin ‘Sæl, Sælhund’ tí onga meining gevur. Trupulleikin, sum Matras sá hann, var kortini, at staðið liggur so stutt frá býlinginum Vági (og somuleiðis Uppsølum), at tað illa fær verið “ærgi” hjá teimum ið har búðu. Eina møguliga frágreiðing helt hann kunna vera, at búsetingin í Vági kundi vera ung, og at eitt nú kunoyingar kundu hava havt ærgi har. Seinri fornfrøðiligar kanningar benda tó á, at búsetingin í Bø/Klaksvík er fyrndargomul (Sølvará 2008). Ein annar móguleiki, sum Matras nevnir, er at garðurin í Vági onkuntíð í tíðini kann hava verið oyðin, og at jørðin, ið hoyrði til garðin, hevur verið brúkt sum ærgi av fólki á øðrum gørðum, t.d. í Gerðum (Matras 1933: 18). Sølvará (2008: 76) heldur hesa frágreiðing ikki vera ósannlíka. Til tað er tó at siga, at Selheygg(j)ur liggur framvegis mestsum ov nær aðrari búseting, eisini Gerðum (minni enn 1 km), til at kunna roknast sum “ærgi”.

Vesturi í Vágum, á suðursíðuni á Seyrvágsfirði, er víkin, ið ber navnið *Selvík*. Hetta er í haganum Úttriðingi, sum í dag er býttur sundur í tríggar hagapartar, harav tann í miðjuni eitur *Selvíkar* el. *Á Selvíkum* (í fleirtali). Á máliborðsblaðnum (F20) frá 1901 sæst oman móti sjónum ein rætt og tvær seyðastøður. Longri úti móti Lambadali er, stutt frá sjónum, staðarnavnið *Rættarhamar*. Í 1902 lögdu norðmenn eina hvalastøð í Selvík, og hon var í drift til einaferð í 1920’num (Jacobsen 1996: 441). Men hví eitur víkin *Selvík*? Tað ber ivaleyst til at hugsa sær, at víkin hevur fingið navn av kobbum/kópum. Men fara vit niðan gjøgnum dalin, niðan við Selvíkará, koma vit til eitt berg á suðursíðuni, ið eitur *Selberg*, og í erva millum tað og dalin er *Selbergsskarð*. Tað ber illa til at hugsa sær, at bergið og skarðið skulu hava fingið navn av kobba. Meira sannlíkt tykir tað mær, at í dalinum hevur *sel*, í somu merking sum *ærgi*, verið, og at tað er tað, sum hevur givið Selvík og Selbergi navn.

Eisini spyr ein seg sjálfvan, um staðarnavnið *Lambadalur* skal síggjast í hesum sama høpi. Dalurin er longri úti og næsti granni hjá Selvík. Forliðið *Lamba-* í staðarnøvnnum kemur av *Lambhaga*, staðið har tey hava havt lomb gangandi, ið eru tikin frá ónum, tí tær skuldu mjólkast.

¹ Max Cecil Weihe eigur takk fyri upplýsingar úr Eysturoyar kirkjubók.

Um orðið *sel* h. sigur NSL, at sum felagsheiti (appellativ) í merkingi ‘seterbu’ finst tað í Noregi í málførunum á Vesturlandinum, Telemark, Valdres og Gudbrandsdalinum, men at tað í nýnorskum ikki finst í merkingini ‘seter’. Í Dalarne í Vestursvøríki og í Íslandi kann tað báði merkja ‘seterbu’ og ‘seter’. Í norrønum tykjast *sel* h. og *sætr/setr* h. hava verið samheiti (synonym, t.e. merkt tað sama), og *sætr/setr* h. lýsir NO sum ‘seter, støl, fjellbeite med hus til å vere i om sommaren’, við øðrum orðum tað sama sum fornføroyskt *ærgi* h., sum FO lýsir soleiðis: ‘(stn.) summarbit til neyt (í haga), har ið fólk hefur hildið til um summarið (saman við krlátúrunum)’.

Um orðið *sel* h. er annars at siga, at tað er sonevnd *ja*-avleiðsla við minkingarmerking (diminutiv) av orðinum *salur* k. (í hvmf. og hvsvf. flt. ávikavist *seljum* og *selja*): *sel* < **salja*-, sbr. eisini við tað gotiska sagnorðið *saljan* ‘dvølja, búgva’ (NSL; ÍOrðsif).

Er hugskotið um nøvnini *Selvík* og *Selberg*, ið her er borið fram, eftirfarandi, styðjar tað upp undir, at hvørkikynsorðið *sel*, sum hefur verið vanligt í Noregi og Íslandi, eisini hefur verið kent í Føroyum, men eftir varðveittum staðarnøvnum at døma, hefur *ærgi* verið nógv tað vanligara orðið her á landi (kemur fyri í øllum sýslum). Meðan *ærgi* er tøkuroð úr gæliskum, sbr. fornískt *airghe* (Matras 1956; ÍOrðsif), er *sel* upprunaligt norrønt/germanskt orð.

Støðul/støðil k. og mjaltir kv.

At enda kann nevast, at vit eisini hava orðið *støðul* el. *støðil* í føroyskum (tað fyrri sigur FO vera suðuroyarorð); sambært F20 kemur tað fyri í staðarnøvnum víða um landið (eini 15 *støð* víst á F20, haruppií nøvn sum *Støglarnir* og *Stelagjógvin*). Norr. *støðull* k. (< **stapulaR*) merkti ‘støl, seter, d.e. stad der buskapen blir samla og mjølka, både mjølkestad nær gården (heimestøl) og til fjells (fjellstøl)’ (NO). FO lýsir *støðul/støðil* k. sum ‘(í haga) pláss, har neytini vórðu mjólkað’. Í føroyskum tykist *støðul/støðil* tískil merkja pláss, har neytakonurnar, ið gingu til neytar, mjólkaðu neytunum og síðan bóru mjólkina heim til húsar, og ikki tað sama sum *ærgi* ella *sel*, har fólk búðu um summarið saman við krlátúrunum.

Tá ið nú *Selheggjur* í Klaksvík eftir øllum at døma hefur ligið so stutt frá gamlari búseting í Vági, sum fornfrøðingar nú kunnu vísa á, og tí illa kann hava verið ‘ærgi’ hjá teimum, ið har búðu, og eisini stutt frá grannagørðunum um so var, at Vágur eitt skifti hefur verið oyðin, kunnu vit spyrja, um *sel* í tí førinum kann hava havt somu merking sum *støðul* heldur enn *ærgi*? Um so er, minnir navnið *Selheggjur* um navnið *Mjaltheyggjur* í Hamrahaga suður í Vági, eitt navn ið eisini merkir pláss. har tað hefur verið mjólkað. Tað norrøna orðið *mjaltir* kv. flt. ‘mjólking, mjólkingartíð’ er fleirtal av **mjolt* < **melhtu* > *melhti*-, skylt við *mjólk* (sí Matras 1933: 208 og ÍOrðsif). *Mjaltir* tykist eisini koma fyri í *Mjálthamar* (< **Mjaltahamarr*) á Trøllanesi, í haganum suður frá bygdini, og *Mjaltagarður* í

Koltri og á Skælingi, hesi seinru í bønnum stutt frá húsum (Matras op.cit.). Mítt uppskot er tí at tolka *Sel-* í *Selhegggi* sum ‘mjólkingarpláss’ heldur enn sum ‘ærgi’.

Niðurstøða

Niðurstøðan er tí tann at tó at *ærgi* tykist hava verið tað vanliga orðið í fornfrøroyskum um summarbeiti hjá neytum, so hevur hvørkikynsorðið *sel* ikki verið heilt ókent her á landi, um enn brúkt í nógv minni mun. Í navninum *Selvík* tykist tað hava verið brúkt í somu merking sum *ærgi*, meðan tað í navninum *Selheggjur* helst hevur verið brúkt í merkingini ‘mjólkingarpláss’, t.e. í somu merking sum í staðarnavninum *Mjaltheyggjur*.

Bókmentir

F20 = *Føroyar Topografiskt kort 1:20.000*, 3. útg. København 1987-1998, 1. útg. 1901: Geodætisk Institut / Kort og Matrikelstyrelsen.

FO = *Føroysk orðabók*. Tórshavn 1998: Føroya Fróðskaparfelag

Helgason, Jón. 1951: *Kongsbókin úr Føroyum*. *Útiseti* VI: 101-122.

ÍOrðsif = Ásgeir Blöndal Magnússon: *Íslensk orðsifjabók*. Reykjavík 1989: Orðabók Háskólans.

Jacobsen, Sonni. 1996: *Sørvágur og sørvingar 2: Sørvágur*.

Matras, Chr. 1933: *Stednavne paa de færøske Norduroyar*. Kjøbenhavn.

Matras, Chr. 1956: *Gammelfærøsk ærgi, n., og dermed beslægtede ord*. *Namn och bygd* 44.

NO = *Norrøn ordbok*, 5. utgåva. Oslo 2012: Det norske Samlaget.

NSL = *Norsk stadnamleksikon*. Red. av Jørn Sandnes og Ola Stemshaug, 4. utgåva. Oslo 1997: Det norske Samlaget.

Svabo, J. Chr.: *Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782*. Udg. af N. Djurhuus. København 1959: Selskabet til Udgivelse af færøske Kildeskrifter og Studier.

Sølvará, Hans Andrias. 2008: *Klaksvíkar søga 1: Klaksvíkar Kommuna og Sprotin*.

Taxatíonsprotokollin = *Protokol over den i Henhold til Lov angaaende en ny Skyldsætning af Jorderne paa Færøerne af 29de Marts 1867 foretagne Taxation af bemeldte Jorder*. Kjøbenhavn 1873.